

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РАЙОННИХ І МІЖРАЙОННИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ ПОДІЛЬСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ

У зв'язку з необхідністю найбільш ефективного управління господарством країни в останні роки особливо гостро постає проблема вдосконалення його територіальної організації. Сьогодні необхідно провести новий найбільш обґрунтований адміністративно-територіальний поділ, який враховував би такі фактори, як: кількість населення території, транспортне забезпечення, рівень розвитку сфери послуг та розміщення її закладів, розселення людей в системах розселення. Особливо необхідно науково обґрунтувати структуру і межі низових адміністративно-територіальних одиниць, серед яких територіальні громади, районні і міжрайонні системи розселення.

На першому етапі здійснення адміністративно-територіальної реформи в нашій країні основна увага приділятиметься формуванню територіальних громад, але важливо не тільки обґрунтувати їх межі, але й визначити межі майбутніх районних і обласних одиниць адміністративно-територіального поділу. Це може бути здійснено на основі вивчення низових систем розселення, обґрунтування їх територіальної організації.

Виявлення систем розселення аграрно-промислових районів, врахування трансформаційних процесів у територіальній організації господарства дозволяє визначити основні напрями розвитку локальних систем в межах обласних систем розселення. Дослідження систем, що склалися у подільських областях, показує, що вони значно відрізняються між собою. Так, у Тернопільській області площа найбільшої з систем у 2 рази перевищує площу найменшої, за кількістю поселень різниця становить 3 рази (табл. 1). Але жодна із систем не досягає середньо-українського показника за площею і тільки три з систем перевищують критерій людності таких систем, що визначений для нового адміністративно-територіального поділу країни – 70 тисяч жителів [5]. Така ситуація призведе до зміни границь адміністративних районів і до зменшення їх кількості (тільки у Тернопільській області їх число зміниться з 17 до 13, відповідно площа збільшиться в середньому до 1,1 тис. км², а чисельність населення – до 70,7 тис. осіб (ці показники відповідно становлять 0,78 тис. км² і 53,5 тис. осіб).

Важливою рисою територіальної організації районних систем є 0,5-годинна транспортна доступність до районного центру (радіус близько 25 км). Це підтверджує думку сучасних геоурбаністів (П. Селф, Т. Хаггерstrand, Г. Торквіст та ін.) про те, що мережі центральних місць тяжіють до рівномірності, прагнучи повніше охопити територію своїми сферами впливу. Це якраз дуже добре проявляється у тому випадку, коли територія однорідна за "рисунком" розселення, спеціалізацією господарської діяльності. Саме таким регіоном є Поділля, що відзначається агропромисловим освоєнням і має більш менш рівномірне розташування міських поселень на фоні густої мережі сіл. Цю рівномірність подекуди порушує наявність вузькоспеціалізованих поселень (наприклад, Ладизжин – центр теплової енергетики, Нетішин – центр атомної енергетики та ін.), які не мають з навколишньою місцевістю тісних зв'язків, але якийсь з окремих видів зв'язків виходить далеко за межі району. Ці райцентри, що зараз є, мають чітко виражений демографічний та соціально-економічний потенціал у своєму районі, сполучення з рештою поселень району більш-менш центральне положення у районі. Для Тернопільської області райцентр у Густинському районі, що лежить на його окраїні і має значно менший соціально-економічний потенціал і гіршу транспортну доступність до сіл району, ніж інші містечка, передусім Копичинці чи Хоростків. Така ситуація вимагає зміни положення райцентру.

Аналіз розселенських зв'язків у північній частині Збарзького району свідчить про

необхідність її приєднання до Кременецького району, до якого вона тяжіє у соціально-економічному та історико-географічному відношенні.

Основним напрямом подальшого розвитку районних систем розселення є соціально-економічний розвиток сільської місцевості та активізація соціально-економічного розвитку райцентрів та інших міських поселень району. На це звертали увагу у своїх дослідженнях українські вчені А.І. Доценко (1986), Ю.І. Пітюренко (1977, 1984), М.І. Фащевський (1993), Л.М. Корецький (1982), А. Степаненко (1988), Б.І. Заставецький (1987), О.В. Заставецька (1987), В.П. Нагірна (2003), Л.І. Руденко (2003) та ін. Як відзначає Ю.І. Пітюренко, необхідне «формування оптимального складу і плановий розвиток мережі опорних центрів розселення, що найповніше охоплюють заселену територію зонами свого впливу, планомірний розвиток у центрах і під центрах систем виробничих і соціально-інфраструктурних функцій загальносистемного значення П8, с.39П. А спеціальні програми розвитку міських поселень агропромислового регіону створили Д.В. Ткач (1987), Т.Б. Заставецький (2004) і А. Мозговий (2004). У їхніх розробках акцентується увага не тільки на розвитку промисловості, як було до цього часу, а й особливо сфери послуг, що може також бути містроформувальною галуззю.

В сучасних умовах промисловість у багатьох містечках занепала, підприємства машинобудівної, легкої, деревообробної і промисловості будматеріалів призупинили або скоротили обсяги своєї діяльності. Це зумовило безробіття серед жителів цих і навколишніх поселень, зниження рівня життя людей, значні міграції молоді з цих поселень. Особливо яскраво ці процеси виявилися у моно-функціональних поселеннях, де було 1-2 промислових підприємства.

Таблиця 1.

*Показники районних систем розселення Тернопільської області**

РАЙОНИ	Площа, тис. км	2001			
		К-сть населення, тис. осіб	К-сть поселень	Середня людність сід. осіб/ км ²	Частка центру від населення району, %
Бережанський	0,66	45,2	55	494,5	39,8
Борщівський	1,0	75,3	72	805,7	15,9
Бучацький	0,80	67,3	59	877,1	20,1
Гусятинський	1,01	66,7	65	719,2	10,8
Заліщицький	0,68	53,4	55	751,5	20,6
Збаразький	0,86	59,9	75	597,2	24,4
Зборівський	0,98	46,9	91	415,1	17,1
Козівський	0,69	41,3	55	578,3	23,0
Кременецький	0,92	75,1	70	636,5	31,6
Лановецький	0,63	32,5	53	475,9	27,7
Монастириський	0,55	34,6	48	532,8	19,7
Підволочиський	0,84	46,0	62	571,5	18,7
Підгаєцький	0,50	23,2	37	547,5	16,4
Теребовлянський	1,13	71,2	79	547,5	21,6
Тернопільський	0,75	283,5	57	755,0	82,7
Чортківський	0,90	81,4	57	928,5	37,1
Шумський	0,84	35,8	61	572,7	14,5
По області	0,78	1100,2	60	631,1	19,3
По Україні	1,23	4832,1	28977	540,0	-

*Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

У сучасних умовах переходу економіки на ринкові засади розвиток промисловості у малих містах пов'язаний із створенням невеликих підприємств, що базуються на використанні місцевої сировини та резервів робочої сили. Для даного регіону – це, передусім

підприємства харчової промисловості, які випускали б широкий асортимент конкурентоздатної продукції, підприємства, що виробляють товари широкого вжитку меблі, трикотаж, швейні і галантерейні вироби та ін.), будівельні матеріали. Умови для розвитку таких підприємств є у всіх міських поселеннях області, у багатьох із них вже створюються нові і переоснащуються старі пекарні, молокозаводи, підприємства з випуску м'ясої продукції, кондитерських виробів та ін.

Малі міські поселення – центри районів мусять мати добре розвинену соціальну та інституційну інфраструктуру, яка забезпечувала б потреби населення і господарства адміністративного району. На даний час у кожному з них вже є стандартний набір установ і закладів, що надають послуги населенню району – лікарні і поліклініки, гімназії, клуби і бібліотеки, будинки побуту, банки і біржі, кредитні і страхові установи, центри нерухомості, суд, міліція, прокуратура та ін. Але у багатьох випадках рівень цих послуг не відповідає потребам населення ні за обсягом, ні за структурою послуг, ні за їх якістю. Створення ринкових структур, поєднання комерційних і некомерційних видів діяльності стануть важливими у активізації сфери послуг. При цьому важливо розвивати ті галузі, що мають не тільки містообслуговувальне, але й містоформувальне значення. Серед них – освіта. Розміщення у райцентрах ліцеїв, коледжів, гімназій, філіалів вищих навчальних закладів м. Тернополя є важливою умовою підвищення їх соціального розвитку, воно сприятиме зміцненню розселенських зв'язків між ними і рештою поселень району.

Заклади охорони здоров'я у райцентрах вже є, але головна їх увага має приділятися забезпеченню їх матеріально-технічними та лікарськими засобами, підвищенню кваліфікації працівників. Необхідне також відновлення функціонування лікарень та амбулаторій у сільській місцевості, щоб певною мірою наблизити місце отримання послуг до споживача і децентралізувати охорону здоров'я.

Розвиток сфери послуг районного значення вимагає подальшого вдосконалення міжселенного пасажирського сполучення, передусім збільшення автобусних рейсів між райцентром та всіма іншими поселеннями району. Особливо актуально поліпшення транспортної доступності сіл до райцентру для Підгаєцького, західної частини Козівського, південної частини Монастирського, північної частини Шумського районів.

Важливою галуззю, з якою пов'язують розвиток малих міст у регіоні є туризм. Розміщення в області давніх міст із старовинними будівлями (замками, ринками, палацами, церквами, синагогами, костелами, ратушами та ін.), цвинтарями, а також музеями, пам'ятниками відомим людям та ін., є важливою базою для розвитку туризму. Такими містами є всі райцентри області, а особливо Бережани, Кременець, Тербовля, Збараж, Шумськ, Бучач, Підгайці.

Знаходження в межах багатьох районів цінних рекреаційно-туристських об'єктів (карстові печери і геологічні відслонення у Борівському та Чортківському районах, Почаївська Лавра у Кременецькому районі, с. Зарваниця із комплексом релігійних споруд – у Тербовлянському районі, мінеральні джерела – у Густинському районі, мальовничі водоспади і травертини у Бучацькому районі та ін.) є умовою для туристичної діяльності відповідних районних туристських установ. Розвиток туризму, у свою чергу, активізує роботу багатьох галузей сфери послуг, передусім готельного та ресторанного господарства, торгівлі, а це зумовить підвищення рівня зайнятості місцевого населення.

Зараз у районах Тернопільської області є 25 готелів із загальною кількістю 596 номерів, їх площею 17,4 тис. м². У таких містах, як Ланівці, Монастирська, Підгайці їх немає зовсім, а у тих, що є, вони значною мірою знаходяться у недостатньо пристосованих приміщеннях. Тільки у п'ятих містах біля готелів є автостоянки і ресторани, сауни чи лазні, заклади торгівлі. Тому коефіцієнти використання місткості готелів у малих містах є дуже низькими (від 0,02 у Гусятинському до 0,79 у Заліщицькому районах). Розбудова готельного господарства внаслідок активізації екскурсійної справи, зеленого, сакрального,

сентиментального, пізнавального, спортивного та інших видів туризму буде одним із шляхів соціально-економічного розвитку міст і селищ області.

Для соціально-економічного розвитку ядер районних систем та підвищення якості життя їх мешканців необхідне поліпшення благоустрою поселень, передусім розвитку житлово-комунального господарства. В останні роки значно поліпшився стан житлового фонду, підвищилася частка газифікації і централізованого водопостачання жител. Майже всі районні центри, крім Заліщиків, Підгайців, Шумська, Монастириської, повністю газифіковано, у них ще деяка частина житлового фонду вимагає облаштування.

Для удосконалення районного рівня управління важливо визначити групи адміністративних районів, які мають подібні умови для соціально-економічного розвитку та спеціалізацію виробництва, спільної проблеми в управлінні тощо. Для таких груп районів визначаються міжрайонні центри, вони ж одночасно є центрами міжрайонних систем розселення.

Дослідження міжрайонних систем розселення, які вже склалися в Тернопільській області свідчить про те, що ще не вся її територія охоплена впливом міжрайонних центрів, що у них ще не сформований комплекс підприємств і установ міжрайонного значення для формування обширних зон впливу. Тільки м Тернопіль має високу привабливість, яка визначається високою ємністю і якістю запропонованих населенню послуг, високим ринком праці та значною транспортною доступністю до навколишніх районів. Кременець і Чортків також є міжрайонними центрами, вони приваблюють людей в сучасних умовах як освітні і торгівельні центри.

Для вдосконалення територіальної організації системи розселення області важливо сформувати нові міжрайонні центри і розвивати ті, що є, до них перенести деякі функції обласного центру (спеціалізовані медичні установи, заклади професійної освіти, ринки та ін.). При визначенні нових центрів перевага має надаватися тим, що мають зручне економіко-географічне, передусім транспортне розташування, а також виділяються серед райцентрів своїм соціально-економічним потенціалом. Для території Тернопільщини до таких міст можна віднести Бучач і Бережани, але останнє має крайнє положення в області і сфера його притягання може охоплювати, крім Бережанського, північну частину Підгаєцького, західну частину Козівського і південну частину Зборівського районів. А сфера впливу Бучацького району може займати Бучацький, Заліщицький, Монастириський і західну частину Борщівського району.

Розосередження функцій обласного центру у міжрайонних центрах дасть можливість поліпшити обслуговування населення області, зменшивши транспортну доступність людей до різноманітних (спеціалізованих) послуг. Найоптимальнішою є 1-годинна доступність до такого центру (з врахуванням якості доріг і транспортних можливостей).

На основі вивчення систем розселення подільських областей можна зробити висновки щодо районних і міжрайонних систем розселення інших областей. Вдосконалення районних систем розселення може відбуватися внаслідок формування оптимального складу і розвитку мережі опорних центрів розселення. Це може бути здійснено шляхом соціально-економічного розвитку райцентрів та інших міських поселень, активізації їх промислового розвитку та сфери послуг, поліпшення благоустрою.

Для вдосконалення районного рівня управління необхідно визначити групи адміністративних районів, які мають подібні умови для соціально-економічного розвитку, спільні проблеми в управлінні. Для таких груп районів визначаються міжрайонні центри, вони ж одночасно є центрами міжрайонних систем розселення.

Література:

1. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
2. Долішній М. І. Нове соціально-економічне районування України в контексті регіональної політики // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та

- методи реалізації (Збірник наукових праць). Вип. 2 (52) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2005. – 629 с.
3. Доценко А.І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні. – К.: РВПС України НАН України, 2003. – 76 с.
 4. Злупко С.М. Теоретико-методологічні засади проведення адміністративно-територіальної реформи в українському вимірі // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації (Збірник наукових праць). Вип. 2 (52) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2005. – 629 с.
 5. Матеріали громадських обговорень проекту Закону України “Про територіальний устрій України”. – Київ: 2005.
 6. Населення України, 2001 рік: демографічний щорічник. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 516 с.
 7. Пістун Микола. Суспільно-географічні засади нового адміністративно-територіального поділу України // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. – 1999. – №2. – С.7-10.
 8. Питюрєнко Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. – Киев: Наукова думка, 1983. – 139 с.

Summary:

The main attention of clause is inverted on research of regional and interregional systems of moving in limits of the Podillya region. By the important task of the author was to prove borders of regional and regional units of administrative division of territory in the future, within the framework of realization of reform.

УДК 911.3

Наталія СМОЧКО

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ КОМПЛЕКСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Перехід України на ринковий механізм господарювання вимагає невідкладного процесу трансформації структури господарства, комплексного економічного і соціального розвитку України загалом та її регіонів.

Важливі напрямки та завдання регіонального розвитку сформульовані у статтях 119, 143 Конституції України [7]. У 2000 році був прийнятий Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”. Згідно з законом запроваджується цільова система прогнозування та розроблення програм регіонального розвитку України. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25.05.2001р. №341/2001, передбачає запровадження державного регіонального планування, яке б дозволило визначити основні довгострокові та поточні пріоритети регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях [9]. Закон “Про Генеральну схему планування території України” (№3059-III, від 7 лютого 2002 р.) визначає території, розвиток яких потребує державної підтримки, обґрунтовує напрямки та пріоритети розвитку соціальної та інженерно-транспортної мережі [3]. Реалізація ГС розрахована на 2 етапи:

- 1) 2001 – 2010 рр.;
- 2) 2011 – 2020 рр.

Вона запропонована до реалізації центральним і регіональним органам державної влади та місцевого самоврядування [8].

Як бачимо, то з початку 2000 року, прийнято ряд законів, на основі яких затверджено стратегію та концепцію регіональної політики. Також розроблено велику кількість програм розвитку на перспективу: “Україна – 2010”, “Європейський вибір. Концептуальні засади